

Határozottan dialektusfüggő: a kopt nyelvjárások névelőrendszerei

Az egyiptomi nyelv kutatásában különleges helyet foglal el a kopt nyelvszakasz (3-11. század), mivel a nyelv története során először a különböző nyelvjárások is láthatóvá válnak a forrásokban. A kopt dialektusok nem mutatnak számottevő mondattani különbségeket; a nyelvjárási sajátosságok leginkább fonológiai és ezekre épülő morfo-fonológiai szabályos eltérésekben figyelhetők meg, a nyelvtani rendszer lényegi részét nem érintik. A kopt főnévi szerkezeteken végzett kutatásaim azonban jelentős mikro-szintaktikai különbségeket is kimutattak az egyes nyelvjárások között, előadásomban ezek egyikét, a határozottság nyelvtani kódolását tárgyalom.

Az egyiptomi nyelv eredetileg nem rendelkezett határozott névelővel, de a kopt nyelvszakaszban már egy teljes mértékben grammatikalizálódott határozott névelőt azonosíthatunk. Míg a koptot megelőző korszakok írásbeliségének viszonylag egységes, standard nyelvváltozatában a névelőhasználat egységes képet mutat, addig a kopt dialektusok összetett névelőrendszerei között jelentős különbségek figyelhetők meg, amely a korábbi területi változatok eltérő nyelvhasználatára enged következtetni.

Jelen vizsgálat középpontjában két fő irodalmi dialektus, a szaidi és a bohairi áll, mivel ezek szupraregionális presztízsvaltozatként funkcionáltak és ennek megfelelően jól adatolhatók. A szaidi dialektusban egy viszonylag egyszerű névelőrendszer mutatható ki, környezetfüggő allomorfokkal, melynek használata egy sokkal ritkábban előforduló ún. emocionális névelővel egészül ki. A bohairi dialektusban azonban egy ténylegesen kettős névelőrendszer dokumentálható, amely több-kevesebb következetességgel azt is kódolja, hogy az érintett főnévi kifejezés referenciája jelentésstanilag milyen módon azonosítható. A dialektusok harmadik típusába olyan kisebb nyelvjárási változatok sorolhatók (pl. fajjúmi), melyekben egyértelműen kimutatható legalább két névelősor, de ezek funkcionális eloszlása se a szaidi, se a bohairi stratégiának nem feleltethető meg, és komoly elemzési kihívásokat támasztanak. Ezek a rendszerek részletes bemutatásra kerülnek, az őket tárgyaló szakirodalom kritikailag ismertetésével együtt.

Előadásom fő állítása, hogy a bohairi ún. gyenge és erős névelők használata levezethető a határozottság jelölési szintjeinek egy univerzális elméletéből. A gyenge névelő a szemantikai, míg az erős névelő a pragmatikai határozottságot kódolja. Gyenge névelő áll az inherensen egyedi és relációs főnevek mellett – ennek megfelelően gyakran fordul elő generikus olvasatú és birtokossal ellátott főnévi kifejezésekben is. Ha azonban egy főnévi kifejezés referenciája csak az adott beszédhelyzetben vagy szövegkörnyezetben azonosítható (anforikus és asszociatív-anforikus használat), ezt a pragmatikai értelemben vett határozottságot az erős névelő kódolja. Ugyanakkor ahogy a szemantikai és pragmatikai határozottságot átfedés jellemzi, úgy a két bohairi névelő használatában is erős ingadozás figyelhető meg bizonyos környezetekben. Az anforikus használat például látszólag felülírja egy főnévi kifejezés lexiko-szemantikai típusát, és ez esetben szemantikai értelemben vett egyedi főneveket is determinálhat egy erős névelő. A helyzetet némileg bonyolítja a többes számú névelő viselkedése. A többes számú gyenge névelő ugyanis csak a birtokszón jelenik meg, más szóval ez a forma birtokos szerkezeten kívül nem adatolható. Fenti szemantikai modellünk azonban erre a jelenségre is kielégítő magyarázattal szolgálhat.

Kétféle határozott névelő párhuzamos használata egyazon nyelvben nem példanélküli, bár meglehetősen ritka. Előadásomat egy a jelenségkörhöz kapcsolódó összehasonlító-típológiai kitekintéssel zárom.